

KIERUNKI ROZWOJU HANDLU ZAGRANICZNEGO W WARUNKACH GOSPODARKI PRZEJŚCIOWEJ REPUBLIKI KAZACHSTANU

Uzyskanie niepodległości przez Republikę Kazachstanu wiązało się ze zwiększeniem jego roli na rynkach międzynarodowych. Jednak z uwagi na brak doświadczenia w handlu zagranicznym, w latach 1991-1993 trzeba było od podstaw tworzyć stosunki zagraniczne w jednej z najbardziej konserwatywnych gałęzi gospodarki. Odbywało się to w warunkach panującego jeszcze starego systemu zarządzania.

Stosunki zagraniczne Republiki zawsze były uzależnione od centralnego systemu dystrybucji towarów. Republika Kazachstanu jest bowiem krajem uzależnionym od importu produkcji konsumpcyjnej, co pozwala wywierać na nią naciski przez kraje eksportujące. Ponadto, zawsze istniała i istnieje różnica cen na niekorzyść Kazachstanu. Historycznie ukształtowała się sytuacja, że ceny na produkcję przemysłu przetwórczego są stosunkowo zawyżone, a na produkcję przemysłu wydobywczego zaniżone. Taka sytuacja jest bardzo niekorzystna dla Kazachstanu, ponieważ największą część eksportu stanowi właśnie produkcja przemysłu surowcowego i wydobywczego, a największą część importu stanowi produkcja przemysłu energetycznego, tekstylnego, spożywczego i paliwowego.

Ubiegłe dziesięciolecie świadczą o tym, że Republika Kazachstanu była zależna ekonomicznie i technologicznie od rozwiniętych przemysłowo republik europejskiej części byłego Związku Radzieckiego. Dlatego stagnacja i nasilająca się nierównomierność rozwoju społeczno-ekonomicznego w republikach byłego ZSSR jest w Kazachstanie odczuwana bardzo ostro. Republika żyła na dotacjach, uwarunkowanych potrzebą kompensacji kosztów, związanych z nieekwiwalentną wymianą między republikami i ze sztucznego podtrzymywania dysparytetu cen na surowce i produkty przemysłu przetwórczego.

Od momentu uzyskania niepodległości polityka handlu zagranicznego zaczęła odgrywać bardzo ważną rolę w nawiązywaniu kontaktów handlowych. Tym nie mniej, w pierwszych latach grupa towarów handlu zagranicznego między państwami WNP praktycznie nie uległa zmianie.

Od 1995 r. handel zagraniczny rozwijał się szybciej, niż oczekiwano. Zwiększył się zwłaszcza eksport towarów przemysłu hutniczego. Dlatego w 1995 r. saldo bilansu płatniczego okazało się dodatnie i wyniosło 1232,3 mln USD. Takie zjawisko można wyjaśnić polityką liberalizacji handlu zagranicznego.

W wyniku reform przeprowadzonych w 1995 r. zniesione zostały wszyst-

kie podatki eksportowe, importowe i eksportowe licencje. Z wyjątkiem kilku towarów, wyeliminowany został monopol na handel zagraniczny towarami strategicznymi. Liberalizacja handlu i proces dywersyfikacji kontaktów handlowych razem z reformami strukturalnymi i stabilnością finansową pozwoliły zatem na podwyższenie konkurencyjności Republiki Kazachstanu na rynkach światowych.

Aby jednak obiektywnie ocenić efektywność liberalnych reform, trzeba wszechstronnie rozpatrzyć rezultaty takich decyzji. Można bowiem dowodzić, że handel zagraniczny Republiki Kazachstanu jest nieodłącznym elementem gospodarki całego państwa i wywiera wpływ na każdą jej część. Dlatego wyniki liberalizacji handlu zagranicznego można było odczuć zarówno w sferze handlu zagranicznego, jak i w pozostałych gałęziach gospodarki.

Wyniki opartej na takich zasadach analizy można podzielić na dwa bloki:

- rezultaty pierwszego stopnia, powstałe w sferze handlu zagranicznego w wyniku jego liberalizacji;
- rezultaty drugiego stopnia, które się ujawniły w innych gałęziach gospodarki.

Klasyfikacja i objaśnienia obu rodzajów rezultatów liberalizacji polityki handlu zagranicznego Republiki Kazachstanu przedstawione zostały w tabeli 1.

Tab. 1. Wyniki liberalizacji handlu zagranicznego

Podstawowe wyniki pierwszego stopnia:
ilościowe:
<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost objętości handlu zagranicznego • Zmniejszenie deficytu bilansu płatniczego • Zwiększenie liczby firm związanych z handlem zagranicznym • Zauważalny wzrost objętości handlu detalicznego • Wzrost zatrudnionych w handlu zagranicznym
jakościowe:
<ul style="list-style-type: none"> • Działalność firm na wielu rynkach zagranicznych • Pojawienie się konkurencji pomiędzy rodzimymi eksporterami na rynkach zagranicznych • Niestabilna sytuacja Kazachstanu na rynkach zagranicznych • Pojawienie się fenomenu handlu detalicznego • Surowcowe ukierunkowanie eksportu • Stworzenie silnej konkurencji na rynku wewnętrznym poprzez zwiększenie importu • Ogólne obniżenie profesjonalnego poziomu pracowników, zatrudnionych w sferze handlu zagranicznego w związku z wejściem na rynki zagraniczne średnich i małych przedsiębiorstw • Koncentracja znaczącego kapitału w sferze handlu zagranicznego • Zapewnienie łatwiejszego dostępu do informacji • Nasycenie rynku wewnętrznego tanimi importowymi towarami

<ul style="list-style-type: none"> • Polepszenie warunków inwestycyjnych w gałęziach ukierunkowanych na eksport
Wyniki drugiego stopnia
ilościowe:
<ul style="list-style-type: none"> • Gwałtowna zmiana objętości produkcji w gałęziach zorientowanych na eksport • Zwiększenie roli przemysłu wydobywczego • Gwałtowne zmniejszenie produkcji towarów konsumpcyjnych • Zwiększenie inwestycji zagranicznych w gałęziach eksportowych
jakościowe:
<ul style="list-style-type: none"> • Pogłębienie się kryzysu zmniejszenia produkcji • Obniżenie tempa wzrostu cen towarów konsumpcyjnych w związku z nasyceciem rynku towarów z importu • Hamowanie wzrostu poziomu bezrobocia w państwie • Powstawanie coraz większej rzeszy małych i średnich przedsiębiorstw • Zmodernizowanie przedsiębiorstw, zorientowanych na eksport

Źródło: opracowanie własne na podst. M. Hasanowa, *Handel zagraniczny Republiki Kazachstan w styczniu – sierpniu 1997 r.*, „Azja: Gospodarka i życie”, no. 41, 1997.

Najbardziej widocznym wynikiem liberalizacji jest zwiększenie się objętości handlu zagranicznego. Na przykład, o ile w 1993 r. obrót towarowy całej Republiki wynosił około 8 mld USD, a handlowano z 62 państwami, o tyle już w 1996 r. obrót towarowy wyniósł ponad 13 mld USD, a liczba partnerów handlowych wzrosła do 134. Cześć wskaźników charakteryzujących handel zagraniczny Republiki Kazachstanu znajduje się w Tabeli 2.

Tab. 2. **Handel zagraniczny Republiki Kazachstanu (mln USD)**

	1992	1993	1995	1996	1997	1998
Obrót towarowy – razem	8241,0	7851,8	12803,8	13844,0	15004,6	13658,3
- kraje zachodnie	3010,0	3339,5	5050,2	5417,9	7677,6	7418,3
- kraje WNP	5231,0	4512,3	7753,6	8426,1	7327,0	6240
Eksport – razem	3562,0	3323,5	5912,7	6720,3	7188,7	6012,7
- kraje zachodnie	1490,0	1437,4	2534,6	2924,1	3719,4	3426,4
- kraje WNP	2072,0	1886,1	3378,1	3796,2	3469,3	2586,3
Import - razem	4679,0	4528,3	6891,1	7123,7	7815,9	7645,6
- kraje zachodnie	1520,0	1902,1	2515,6	2493,8	3958,2	3991,9

- kraje WNP	3159,0	2626,2	4375,5	4629,9	3857,7	3653,7
Saldo - razem	-1117,0	-1204,8	-978,4	-403,4	-627,2	-1632,9
- kraje zachodnie	-30,0	-464,7	19,0	430,3	-238,8	-565,5
- kraje WNP	-1087,0	-740,1	-997,4	-833,7	-388,4	-1067,4

Źródło: opracowanie własne na podst. Nacstatagenstwa, "Delowaja Nedelia", 25 kwietnia 1997, no. 16, Agency on Statistics of the Republik of Kazakhstan 1999.

Pozycja Republiki Kazachstanu na arenie międzynarodowej nie jest stabilna, ponieważ podstawą eksportu są surowce, a ich ceny na rynku międzynarodowym nie są stałe. Niestabilność pozycji Kazachstanu dobrze obrazuje sytuacja z lat 1994 – 1996 (Tabela 3). Zwiększenie produkcji w przemyśle ciężkim w 1995 r. osiągnięto dzięki wzrostowi cen na rynku międzynarodowym na produkcję kompleksu metalurgicznego, ale już w 1996 r., w którym nastąpiło zmniejszenie popytu i spadek cen, produkcja gwałtownie spadła.

Tab. 3. **Produkcja w wybranych gałęziach przemysłu w latach 1992-1996 (zmiana w procentach do roku 1991)**

Gałęzie przemysłu	1992	1993	1994	1995	1996
Przemysł jako całość	-14,8	-16,1	-28,5	-7,9	0,3
Przemysł energetyczny	-6,1	-2,8	-14,4	-1,9	-8,9
Przemysł paliwowy	-6,4	-13,1	-13,8	-12,3	2,1
Hutnictwo czarne	-8,8	-23,1	-30,0	17,4	-17,8
Hutnictwo kolorowe	-7,3	-6,6	-25,7	1,9	2,7
Przemysł chemiczny	-30,7	-44,9	-40,9	3,4	-27,2
Budowa maszyn i obróbka metalów	-16,5	-17,6	-43,2	-32,9	-9,9
Przemysł leśniczy, drzewny i celulozowo-papierowy	-13,8	-20,5	-38,5	-45	7,0
Materiały budowlane	-19,2	-31,8	-55,1	-31,3	-31,8
Przemysł tekstylny	-20,0	12,5	-55,9	-59,8	14,5
Przemysł spożywczy	-29,2	-17,8	-25,9	-28,3	32,7

Źródło: opracowanie własne na podst. obliczeń Instytutu Badań Ekonomicznych, 1997, Sprawozdania Banku Narodowego RK, 1997.

Innym znaczącym osiągnięciem liberalizacji handlu zagranicznego jest zapełnienie rynku wewnętrznego towarami konsumpcyjnymi. Jednakże, liberalizacja poprzez przyciąganie inwestycji zagranicznych do eksportowych gałęzi przemysłu, z jednej strony, prowadzi do zmodernizowania przedsiębiorstw tych gałęzi, ale z drugiej strony, przyczynia się do zmniejszenia miejsc pracy. I chociaż jest to zjawisko pozytywne przy podejściu długookresowym, to na początku ma ono wpływ negatywny. Rozwiązanie tego problemu jest możliwe tylko poprzez restrukturyzację całej gospodarki państwa.

Jak zatem widać, wyniki osiągnięte poprzez liberalizację handlu zagranicznego nie są jednoznaczne. Dlatego prowadzona polityka powinna być ponownie rozpatrzona dla wypracowania przyszłych strategii rządu w tym kierunku.

Oceniając możliwości eksportowe Kazachstanu, trzeba zaznaczyć, że na dzień dzisiejszy podstawą eksportu jest produkcja przemysłu paliwowo-energetycznego i hutniczego, ale w przyszłości będzie miała miejsce ich dywersyfikacja. Zwiększenie eksportu produkcji przemysłu przetwórczego i jego modernizacja przyczynią się do wzrostu przychodów w walutach zachodnich a tym samym do wzrostu inwestycji w przemysł krajowy.

W latach obecnych struktura handlu zagranicznego, a szczególnie eksport, opiera się na bazie surowcowej. Zasadnicze wskaźniki handlu zagranicznego, takie jak np. wolumen eksportu i ceny, są uwarunkowane ogólną kondycją rynku międzynarodowego. Podstawowa grupa towarów eksportowych to aż 73,9% objętości całego eksportu.

Największy udział w imporcie mają towary konsumpcyjne i przemysłu spożywczego. W związku z restrukturyzacją przedsiębiorstw przy udziale kapitału zagranicznego pojawiła się tendencja wzrostu importu maszyn i urządzeń.

Podstawowe wyniki przeprowadzonej analizy stanu handlu zagranicznego Kazachstanu można przedstawić następująco:

- Handel zagraniczny Republiki Kazachstan ma tendencję ciągłego wzrostu, chociaż większość wskaźników się pogorszyła w stosunku do 1990 r., kiedy to miało miejsce zerwanie stosunków handlowych z byłymi republikami ZSRR;
- Eksport zaczął odgrywać bardzo ważną rolę w gospodarce narodowej;
- Podstawą eksportu są surowce, a importowane są produkcja gotowa i artykuły spożywcze;
- Najwięcej się handluje z państwami WNP;
- Zwiększa się zależność gospodarki narodowej od importu. Każda negatywna zmiana w koniunkturze na podstawowe towary eksportowane prowadzi do pogorszenia się kondycji gospodarki;
- Import ciągle jeszcze służy do uzupełniania braków w towarach na rynku wewnętrznym, ale nie stał się środkiem do optymalizacji struktury gospodarki narodowej;
- Liberalizacja handlu zagranicznego pomogła wejść gospodarce Kazachstanu na rynki zewnętrzne;

- Na dzień dzisiejszy Republika Kazachstan handluje z ponad 130 krajami świata, co uniemożliwia uzależnienie się od rynku jednego lub kilku krajów;
- Pogarszają się warunki handlowe dla Kazachstanu. Ogólna wartość importu jest wyższa o 2 – 3% od eksportu.

Cechy szczególne handlu zagranicznego Republiki Kazachstan i jego pozycji na arenie międzynarodowej są przedstawione w Tabeli 4.

Tab. 4. Cechy szczególne handlu zagranicznego Republiki Kazachstanu i jego pozycja międzynarodowa

Handel zagraniczny	Handel międzynarodowy
Zwiększa się eksport surowców	Zwiększa się eksport gotowej produkcji
Zwiększa się import gotowej produkcji i artykułów spożywczych	Zmniejsza się import surowców i artykułów spożywczych
Ma miejsce specjalizacja gałęziowa	Ma miejsce specjalizacja wewnątrz-gałęziowa
Źródło wpływów walutowych	Chłonny rynek zbytu
Zwiększenie roli firm zarządzających w realizacji towarów	Zwiększa się wymiana technologii między firmami
Priorytet metod taryfowych i brak mechanizmów zabezpieczających	Priorytet metod taryfowych z zastosowaniem środków zabezpieczających
Realizowanie nadwyżek produkcji	Uzgodnione między przedsiębiorstwami różnych krajów dostawy towarów
Dywersyfikacja na potrzeby kontraktów krótkoterminowych	Dywersyfikacja na potrzeby kontraktów długoterminowych

Przeprowadzona analiza pozwala zatem stwierdzić, iż współcześnie handel międzynarodowy stopniowo traci swoje początkowe cechy zwykłej sprzedaży na rynku zewnętrznym określonej nadwyżki produkcji. W dzisiejszych czasach ma miejsce specjalizacja gospodarek narodowych w ramach międzynarodowego podziału pracy. W tym samym czasie handel zagraniczny Kazachstanu ma cechy charakterystyczne dla handlu międzynarodowego

lat 50.

Jednocześnie, po wprowadzeniu liberalizacji handel zagraniczny Kazachstanu rozwija się bez uwzględnienia rozwoju polityki zagranicznej krajów rozwiniętych wobec Kazachstanu. Świadczy o tym np. brak środków zabezpieczających i realizacja towarów na rynku zewnętrznym jako nadwyżki produkcji.

Identyfikacja cech szczególnych wymiany międzynarodowej daje możliwość wypracowania polityki zagranicznej, która z czasem będzie odpowiadała wymaganiom handlu międzynarodowego. Dlatego można łatwo przewidzieć kierunki rozwoju handlu zagranicznego Republiki Kazachstan w ciągu najbliższych 20 – 25 lat. Na podstawie przeprowadzonej analizy można mianowicie wyznaczyć następujące kierunki rozwoju handlu zagranicznego Republiki Kazachstan:

- Najważniejszymi rynkami zbytu w pierwszej kolejności będą rynki Rosji i krajów Azji Centralnej;
- Stworzenie przez państwo efektywnego systemu popierania eksportu i „ochrony” rynku wewnętrznego;
- Dążenie do wstąpienia do Światowej Organizacji Handlu;

Nie ma też wątpliwości, że powyższe przykładowe kierunki rozwoju muszą być rozwinięte i dopasowane do szczególnych warunków, w których rozwija się handel zagraniczny Kazachstanu. Ponadto, decydujące znaczenie dla transformacji wymiany międzynarodowej ma taki wybór działań, które maksymalnie by się przyczyniły do rozwiązania podstawowych problemów gospodarki narodowej tamtego państwa. Uwzględniając złożoność i skalę takich przedsięwzięć, jak również obecny stan gospodarki i handlu zagranicznego, można wywnioskować, że reformy będą przebiegały stopniowo i bardzo wydłużą się w czasie.